Tal & Språk

Nr 2 2014

När evolutionen inte hänger med

På vilket sätt kan tankarna kring ”The Big Five” vara till nytta?

Kan vi vara säkra på det vi minns?

Så här gör vi på Vallen

Återblick

Dublin 2016

Svensk Förening för Foniatri och Logopedi

Tal & Språk nr 2/2014
Tidskrift för Svensk Förening
för Foniatri och Logopedi
ISSN 1650–4445

Grafisk form
MittKompetens AB, Härnösand

Tryck
Hemströms Tryckeri, Härnösand

För prenumeration på Tal & Språk
vänligen kontakta kassören
Britt Carlsson
Bergstigen 1
56634 Habo
britt.cson@gmail.com

Ansvarig utgivare
Astrid Frylmark

Annonsering
Annonser till nr 2 bokas senast 7/8 och
skickas senast 15/8 2014.
För annonspriser se www.sffl.se.

Manusstopp för redaktionellt material
nr 3 15/8 2014.

Foto där ej annat anges
Camilla Svedelius
Foto sid 1, 22 Astrid Frylmark
Foto sid 14-15, 19 Sophie Bergman

Innehåll

Tal & Språk 2/2014

Sida

När evolutionen inte hänger med 3

På vilket sätt kan tankarna kring ”The Big Five” vara till nytta? 4

Kan vi vara säkra på det vi minns? 8

Så här gör vi på Vallen 14

Återblick 18

Dublin 2016 22

sid 4

sid 8

sid 18

sid 14

När evolutionen inte hänger med...

Tänk om man kunde klona sig själv och vara på två ställen samtidigt. Ibland är livet så fullbokat att det skulle behövas. Allt snurrar så fort. Vi överöses med intryck och hinner knappt sålla bland all information. Är det inte helt galet? Vem är det som säger att vi måste göra allt som vi tror att vi måste? Vad händer med oss och våra hjärnor när vi utsätts för detta? Det börjar i tidig ålder, barnvagnarna vänds ut mot världen så fort som möjligt för att de små liven inte ska missa något. Olika former av skärmar med en oändlig mängd synintryck är vardagsmat redan i tidig förskoleålder. Och så fortsätter det. Utöver skolan är det fritidsaktiviteter, upplevelser och förväntningar om att det ska hända något hela tiden.

Mitt i detta ska barnen avgöra vad som är relevant och lära sig att bortse från annat. Klara av att minnas det som kan vara användbart och sortera det i hjärnan på ett effektivt sätt. Kunna plocka fram just det som behövs i rätt situation, i lagom dos, på ett adekvat sätt.

Såväl språkande som läsning och skrivning är avancerade förmågor som kräver fungerande grunder. Att kunna läsa och förstå kräver närvaro och fokusering. Inte vet jag om vår tids snabba tempo ställer till det i våra hjärnor och kan hållas ansvarigt för språk-, läs- och skrivsvårigheter, men kanske har det en viss påverkan. Samhälls- och teknikutvecklingen springer liksom fortare än evolutionen.

Vi kommer inte att kunna reda ut alla dessa funderingar på nästa kongress. Däremot kommer vi på olika sätt att fördjupa oss i bakgrundsfaktorer som är viktiga för vårt språkande på olika nivåer. Vi kommer bland annat att få lyssna till Barbro Westlund som talar om läsförståelse, Ulrika Wolff som talar om fonologi och Hanne Uddling som belyser arbetsminnet.

Vi kommer också att dela ut årets Tal- & Språkpris, och vi välkomnar alla nomineringar till priset.

Sofia Norrman

Gå in på hemsidan www.sffl.se för att anmäla dig till årets kongress.

Innan vi är framme vid årets spännande kongress i november hinner vi alla att göra en massa saker. Den månad som ligger framför oss är alltid skrattretande fullbokad med allt mellan himmel och jord. Men vi kan faktiskt inte klona oss ännu. Det kanske är läge att börja sålla bort. Säga nej – och fokusera på en sak i taget.

En skön sommar önskar jag er alla! ●

Sofia Norrman

På vilket sätt kan tankarna kring ”The Big Five” vara till nytta?

Göran Svanelid är universitetslektor i de samhällsorienterande ämnenas didaktik. Han har studerat grundskolans läroplaner och kommit fram till följande: Om alla lärare i alla ämnen fokuserar på fem generella förmågor, som sammanfattas under beteckningen ”The Big Five”, kommer många elever lättare att uppnå läroplanens mål.

Ett tillåtande klassrumsklimat

En viktig uppgift inom pedagogik och didaktik är enligt Göran Svanelid att skapa gemensamma versioner kring attityder och värderingar och ett tillåtande klassrumsklimat. Det kan innebära att man strävar efter en inställning som formulerades av USA:s president Obama: ”Yes we can” i stället för ”No we can’t”. Göran Svanelid hänvisar till ett berömt tal av Obama som förmedlade styrka, tillit och framtidstro.

Svanelid citerar också den amerikanske pedagogen och utvecklingspsykologen Howard Gardner: ”Västvärldens största skolproblem är att eleverna ägnar mer tid åt att göra saker än att tänka.” Svanelid drar utifrån detta citat slutsatsen att lektionstid också måste innebära tanketid.

De fem generella förmågor som ingår i begreppet ”The Big Five” är:

- analysförmåga
- kommunikationsförmåga
- begreppslig förmåga
- procedurförmåga
- metakognitiv förmåga

Detta är förmågor som elever ska uppvisa vid bedömning och de ska synliggöras både i kunskapsmål och centralt innehåll.

En kort beskrivning av ”The Big Five”

1. Analysförmåga innebär att analysera orsaker och konsekvenser, föreslå lösningar, förklara och påvisa samband, se utifrån och ha förmåga att växla mellan olika perspektiv, jämföra likheter och skillnader samt för- och nackdelar.

2, Kommunikationsförmåga innebär att samtala, diskutera, motivera, presentera, uttrycka egna åsikter och ståndpunkter, framföra och bemöta argument, redogöra, formulera, resonera och redovisa. Avsnittet om språket som redskap finns med i presentationerna av svenska, svenska 2, engelska, moderna språk och modersmål. Det borde gälla för alla ämnen, eftersom människans främsta redskap är språket. I dagens skola finns inga renodlade praktiska ämnen utan de som förr betraktades som praktiska ämnen innehåller i dag mycket teori.

3. Begreppsförståelse handlar om att förstå innebörden i →

Göran Svanelid

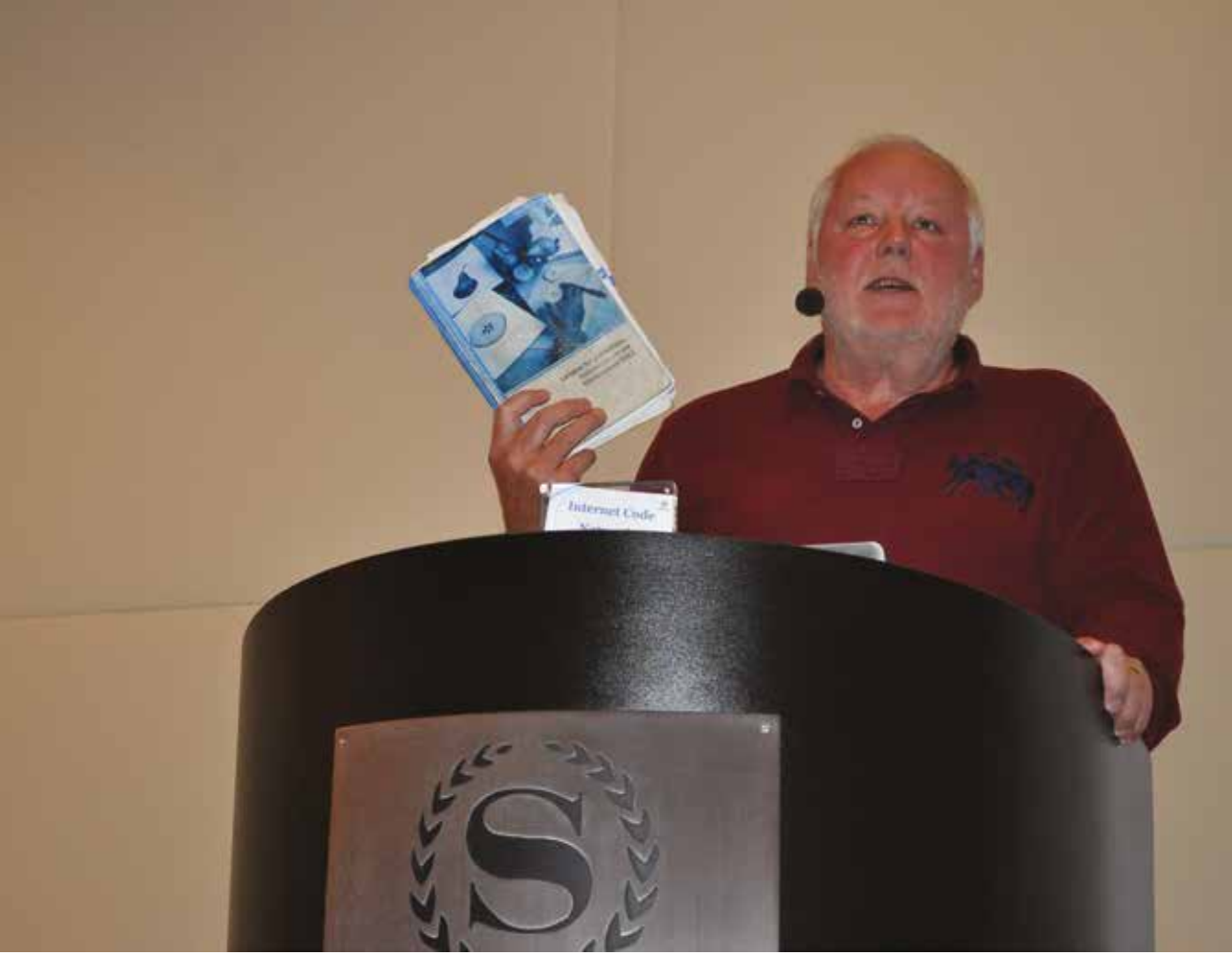

olika begrepp, relatera dessa begrepp till varandra och använda dem i skilda och nya sammanhang.

Det finns olika sätt att tänka och ett exempel som tas upp är att para ihop olika ord:

YXA VEDTRÄ
SÅG SPADE

Enligt en undersökning hade barn som gått i skolan i tre år ofta parat ihop yxa och spade och angett att de tillhörde samma kategori, det vill säga redskap. De barn som inte hade gått i skolan hade ett mer praktiskt sätt att kategorisera yxa, vedträ och spade som sådant man behövde i det praktiska livet.

4. Förmåga att hantera information betyder att man kan söka, samla, strukturera, sortera och granska information. Göran Svanelid ger följande exempel: informationshanteringsförmåga, förmåga att söka, värdera och kritiskt granska information, skilja mellan fakta och värderingar, dokumentera en undersökning, planera ett träningsprogram, hantera olika verktyg samt veta hur man använder metoder, strategier, symboler, tabeller, formler och grafer.

5. Metakognitiv förmåga eller förmåga att reflektera och granska den egna läroprocessen. Denna förmåga handlar om att tolka, värdera, reflektera, pröva och ompröva den egna läroprocessen samt att anpassa lärandet utifrån situation, syfte och sammanhang.

Det innebär att man kan bedöma den egna förmågan, förstå förändringar och lösningar, utvärdera resultat och den egna arbetsprocessen samt skapa nya idéer och frågor, formulera och välja mellan olika handlingsalternativ, skapa strategier och metoder för att förstå en text bättre,

pröva, ompröva och överväga alternativa lösningar.

Göran Svanelid presenterar en enkel modell för att beskriva en metakognitiv förmåga:

1. Först tänkte jag så här.
2. Sedan ändrade jag mig och tänkte så här.
3. Då blev det bättre.

Han ger också följande goda råd för att utveckla elevers lärande:

- Använd stödstrukturer i undervisningen för att tydliggöra lärandet för elever.
- Stödmallar, analysmodeller och begreppsscheman hjälper eleverna att se samband.
- Återkoppla alltid till föregående lektioner.
- Synliggör målen med lektionerna och använd förståelsefrågor i stället för faktafrågor.

Ett gemensamt yrkesspråk

Avsikten med ”The Big Five” är att utveckla ett gemensamt yrkesspråk, något som Svanelid anser saknas i dagens skola. De fem förmågorna gäller från förskolan upp i gymnasieskolan och går som en röd tråd genom skolåren vidare in i ett livslångt lärande.

Till sist handlar ”The Big Five” om att skapa ett förändrat synsätt. Redan i förskolan får vi börja träna de här förmågorna, som alla har språket som grund. Språket finns i allt! ●

Britt-Inger Olsson

FAKTARUTA

”The Big Five”

Universitetslektor Göran Svanelid har varit delaktig i att ta fram kursplaner och nationella prov för SO-ämnena enligt Lgr 11. Han har studerat samtliga grundskolans kursplaner och lyfter fram fem förmågor som han kallar ”The Big Five”. Enligt Svanelid är dessa förmågor centrala i grundskolans styrdokument, vad det gäller elevernas möjlighet att uppnå de mål som finns angivna.

De fem förmågorna kan beskrivas som följer:

1. Analysförmåga. Eleven ska kunna beskriva orsaker och konsekvenser, förklara och visa samband, jämföra likheter och skillnader, jämföra för- och nackdelar och föreslå lösningar.

2. Kommunikativ förmåga. Här handlar det om att kunna presentera, samtala, diskutera och motivera sina åsikter. Eleven ska således ha förmåga att bemöta och framföra argument, redogöra, formulera och redovisa olika ståndpunkter.

3. Begreppslig förmåga. Eleven ska förstå innebörden av olika begrepp, relatera dessa begrepp till varandra och kunna använda dem i adekvata sammanhang.

4. Informationshantering. Här handlar det om att kunna inhämta, granska och värdera information från olika källor. Eleven ska även ha förmåga att skilja mellan fakta och värderingar.

5. Metakognitiv förmåga. Eleven ska kunna välja mellan olika strategier, pröva och ompröva, samt lösa problem med anpassning till situation, syfte och/eller sammanhang.

Källa: Pedagogiska magasinet, 2011-11-08

Kan vi vara säkra på det vi minns?

- arbetsminne, uppmärksamhet och hjärnan

Erika Dahlin arbetar på Hjälpmedelsinstitutet med frågor som rör minne och kognitivt stöd. Hon disputerade 2009 med sin avhandling *Train your brain – updating, transfer and neural changes*. Erika Dahlin har varit projektledare för regeringsuppdraget Teknikstöd i skolan som syftar till att ge stöd åt gymnasieelever med kognitiva svårigheter så att de stärks i skolan och i övergången till arbete.

Under föreläsningen på SFFL:s kongress i november talar Erika Dahlin om olika typer av minnen utifrån hjärnans funktion. Hon redogör också för vad som händer då arbetsminnet sviktar och vilka minnesstöd som finns. Hon ställer även frågan om det alltid är minnet vi har svårigheter med då vi inte minns.

Maria – en flicka med kognitiva svårigheter

Erika Dahlin börjar med att berätta om Maria, som är en av de gymnasieelever som har deltagit i projektet *Teknikstöd i skolan*. Det är något som inte stämmer för Maria, men det är svårt att sätta fingret på vad det är. Hon kommer ofta för sent, har inte med kläder till gymnastiken och glömmer ofta att lämna in uppgifter. Maria har ingen diagnos, har gett upp, har dåligt självförtroende och vet inte vad hon ska göra efter skolan. Efter att ha deltagit i projektet tycker Maria att det är kul att gå i skolan och har inställningen att om hon får göra på sitt sätt, så kommer hon att klara skolarbetet.

Maria har tidigare ofta fått höra att hon har dåligt minne och hon har inte trott på sin egen förmåga. Men är det verkligen minnet som är det egentliga problemet? frågar Erika.

Minne är kognition, men det finns många andra saker som också hör till kognitionen. Erika beskriver några vanliga kognitiva svårigheter som har med startbrister och planering att göra. Inför en skoluppgift måste en elev söka och sortera information, skriva och lämna in uppgiften i tid. När man säger att det är minnet som brister kan det i stället vara oförmåga att planera och genomföra uppgiften som är problemet. Förmågan att komma igång och ta itu med saker blir ibland kallade minnessvårigheter. Att strukturera sitt skolarbete yttrar sig ofta som en minnesproblematik men det beror ofta på att det saknas fungerande system för hur man lagrar sina saker, som gör att man till synes glömmer.

Tidsuppfattning hör också till minnesområdet. Det kan vara svårt för den som har svag tidsuppfattning att avgöra hur lång tid som krävs för att genomföra uppgifter. Uppmärksamheten blir påverkad av dålig tidsuppfattning, vilket kan vara en större orsak till problem än man ofta förstår. Den som saknar säker känsla för hur lång tid vardagssysslor som att äta, duscha och gå

→

Erica Dahlin

till bussen tar, kan få dagliga bekymmer.

Dessa svårigheter med tid, minne och struktur ger också ofta oro och ångest eftersom personen vet att han eller hon har lätt för att göra misstag i sociala sammanhang.

Inkoda, lagra och ta fram minnen

Erika Dahlin har forskat på minne i många år och möter ofta människor som pratar om sitt dåliga minne, men egentligen har väldigt få personer dåligt minne. Det är snarare andra saker som yttrar sig som dåligt minne.

Minne är förmågan att inkoda, att lagra och att plocka fram upplevelser. Vår hjärna är som ett arkiv eller bibliotek. Precis som att man måste veta hur böckerna på biblioteket är sorterade, så måste man veta var man lagrade minnet för att kunna hitta det. Inkodning och framplockning av minnet är de vanligaste problemen. Om minnet inte är väl inkodat, blir det en misslyckad lagring och då kan det inte tas fram.

Om händelsen är väl lagrad, men framtagningen ändå är svår, kan vi söka i minnet genom att arbeta med ledtrådar eftersom vi vet att minnet finns där. En förutsättning för att ledtrådar fungerar är att det finns ett inlagrat minne.

Erika Dahlin betonar också att om man har lagrat minnen på ett tokigt sätt, blir strategier och rutiner extra viktiga. Den som har kognitiva brister kan ha svårt för att sortera vad som är viktigt och vad som inte är det, och försöker kanske att lagra allt. Då blir det svårt att hitta.

Korttidsminne och arbetsminne är de minnen som de flesta har problem med och dessa funktioner ger också mest svårigheter. Erika Dahlin åskådliggör skillnaden mellan korttidsminne och arbetsminne genom att säga att när vi memorerar ett telefonnummer är det i korttidsminnet det lagras, men om vi ska skriva in det baklänges så är det en uppgift för arbetsminnet. Långtidsminnen är mer robusta och stabila minnen och det är inte lika vanligt att man har problem med detta minne. Långtidsminnet kan delas upp i deklarativa minnen och icke-deklarativa minnen.

berättar om genom att göra ett gemensamt test med publiken. Vi får se ett antal ord på tavlan under en begränsad tid och tillsammans ska vi sedan återge dem. Då visar det sig att vi tror oss ha sett ordet *sött* trots att det var orden socker och choklad men inte sött. Detta kan vara bra att tänka på vid möten med personer med kognitiva svårigheter. Vi kan ibland vara säkra på att vi har upplevt något som endast liknade det som efterfrågades.

När vi möter personer som Maria är det viktigt att inse att hennes minnessvårigheter behöver analyseras för att vi ska kunna ge henne rätt stöd och eventuella hjälpmedel.

Deklarativa minnen	**Icke-deklarativa minnen**
Semantiska minnen	Färdigheter, t.ex. cykla
Faktakunskaper	Habituering
Episodiska minnen	Associativ inlärning
Prospektiva minnen	”Sitter i ryggmärgen”
”Sitter i hjärnan”	

Strategier

Det är bra om man kan automatisera så många minnen som möjligt för att avlasta hjärnan. För att inte belasta och trötta ut hjärnan med alltför många saker att minnas är det bra om man kan sortera och skapa minnesstrukturer. Om man till exempel minns formen på bankautomatens kod med fingrarna i stället för i huvudet, har man ett kinestetiskt minne i handen.

’Priming association’ är ett begrepp som Erika Dahlin

Tidshjälpmedel kan skapa trygghet, så att man inte behöver oroa sig över tiden. Erika visar bilder på två klockor som visar hur tiden går på ett tydligt sätt och några bra appar som hjälper till att hålla koll på tid. Hon återger ett exempel från en fångvårdsanstalt, där man inte hade någon annan klocka än en digital klocka på rastgården. Den intern som inte hade en fungerande tidsuppfattning kunde bli upprörd när rasttimmen gått, eftersom en digital klocka

inte visar hur mycket tid som återstår eller har gått.

De som har svårt att skärma av alla intryck kan ha nytta av att ha en huva, keps eller hörselkåpor som skärmar av. Ljudutjämningssystem som gör att man får lärarens röst direkt in i öronen kan vara ett annat sätt att hålla koncentrationen längre. Många elever har stor nytta av ett hörförstärkningssystem som de bär med sig till läraren och principen med alla hjälpmedel ska vara att de följer eleven och inte ska byggas in i klassrummet.

Erika Dahlin berättar slutligen om projektet *Teknikstöd i skolan,* som Hjälpmedelsinstitutet genomförde under åren 2012 och 2013 och där bland andra Maria deltog. Då testade och utvärderade man arbetssätt och teknikstöd som också beskrivs på webbplatsen laromteknikstod.se. Resultat och erfarenheter från försöksverksamheter visar att relativt små insatser kan öka gymnasieelevens motivation och måluppfyllelse i skolan.

Lärdomar och slutsatser från projektet:

- 15 procent av eleverna i gymnasieskolan har stora kognitiva svårigheter.
- Många av eleverna med kognitiva svårigheter saknar diagnos.
- Relativt enkla teknikstöd gör stor skillnad.
- Frånvaron minskade hos elever som fått teknikstöd.

- Kunskap om kognitiva svårigheter och teknikstöd behövs i skolan.
- Ett instrument för att kartlägga behov är användbart.
- Insatserna är samhällsekonomiskt lönsamma.

En gymnasieelev i projektet säger så här: *Det känns som jag koncentrerar mig mer, jag kan lägga mer energi på lärarna och lyssnar bättre.*

På webbplatsen laromteknikstod.se beskrivs tänkbara kognitiva svårigheter och möjliga teknikstöd och det finns flera korta filmer där elever berättar om sin situation.

Erika Dahlin tipsar också om en simulator som visar hur klassrumsmiljön upplevs beroende på vilken typ av svårighet eller funktionsnedsättning som eleven har. Den kan man se på hjälpmedelsinstitutets hemsida: www.hi.se/kognitionssimulator.

Den långa applåden efter föreläsningen visar att minne och kognitiva svårigheter är ett angeläget ämne för dem som dagligen möter elever med dessa problem. Erika Dahlin har gett oss uppmuntran till och redskap för att ta reda på mer om elevens minnesfunktion. ●

Susanne Loheman

Bra att veta: Från 1 maj 2014 kommer Hjälpmedelsinstitutet ombildas och ingå i Myndigheten för delaktighet tillsammans med Handisam.

SPRÅKET - DEN GODA GRUNDEN

SFFL:s kongress 2014

Föreläsare:

Barbro Bruce

Martin Ingvar

Lisen Kjellmer

Hanne Uddling

Barbro Westlund

Marie Trapp och Malin Gonzalez

Ulrika Wolff

SPRÅKET - DEN GODA GRUNDEN

Språkets betydelse för social interaktion och inlärning

Alla barn, men särskilt barn med språk, tal- och kommunikationssvårigheter, behöver en god språklig grund. Olika förmågor är väsentliga för språk-, läs- och skrivutvecklingen. Hur kan vi stötta.....

....läsförståelse

....språk och lärande

....fonologisk medvetenhet

....arbetsminne

....exekutiva funktioner

Medlemmar får en personlig inbjudan.

Mer information i kommande nummer av Tal & Språk samt på www.sffl.se.

Så här gör vi på Vallen

Ingela Johansson

”Så här gör vi” är en artikelserie som kommer att belysa några modellverksamheter runt om i landet där barn med språkstörning får ett bra omhändertagande. Det kan vara allt från organiserade verksamheter till enstaka resursinsatser som ändå fått avsevärd betydelse för elevernas kunskapsinhämtning. Om du känner till någon välfungerande skola eller resursenhet som du tycker förtjänar lite extra uppmärksamhet – ta kontakt med redaktionen!

Den verksamhet som kommer att hamna i rampljuset i det här numret är en centralt organiserad särskild undervisningsgrupp som jag själv var med och startade för tio år sedan. Jag anställde den logoped som är med i reportaget och det är med stolthet jag återkommer till Vallen och ser hur fint verksamheten har utvecklats.

I Vallentuna kommun utanför Stockholm finner vi Vallen med 31 elever från förskoleklass till årskurs 9. Vallen är en centralt organiserad särskild undervisningsgrupp för elever med tal- och språkstörning. Alla elever har omfattande språkliga svårigheter och några har också tilläggsdiagnoser inom autism och ADHD. Även om elevernas främsta svårigheter har bedömts vara språkliga, krävs särskilda insatser och anpassad undervisning utifrån koncentrationsmässiga brister och samspelssvårigheter.

> - Fördelen med att arbeta i en segregerad verksamhet är att vi får fokusera på det barnen behöver. Det är små grupper och hög personaltäthet, vilket ger oss förutsättningar att anpassa undervisningen för varje enskild elev, säger Ingela Johansson.

Hon är logoped och arbetslagsledare för Vallen. Hon berättar vidare att alla i verksamheten är noga med att utvärdera arbetsmetoder och insatser kontinuerligt. Ofta arbetar lärarna i projektform där de försöker hitta nya metoder och arbetssätt parallellt med den ordinarie undervisningen.

> - Vi skaffar ständigt nya burkar till vårt skafferi. Att arbeta med elever med grav språkstörning innebär att man måste tänja på sin pedagogik och våga pröva nya saker. Det innebär lika mycket vetenskap och beprövad erfarenhet som helt nya infallsvinklar. När

vi individanpassar elevernas undervisning resonerar vi utifrån begreppet nycklar. Vilka nycklar behöver eleven för att nå sina mål? Det kan handla om allt från placering i klassrummet till olika tekniska hjälpmedel men också att se till att alla äter ordentligt.

Att stärka elevernas självförtroende är ett mycket viktigt mål i verksamheten, då flera av eleverna har dåliga erfarenheter från tidigare skolår.

- Vi försöker bryta ner målen till något som är konkret och möjligt att uppnå för varje elev. Det kan vara anpassningar och åtgärder som följs upp och utvärderas redan efter några veckor. Vi låter inlärningsprocessen ta tid och stressar inte på eleverna. Många behöver helt enkelt mer tid i skolbänken än andra jämnåriga. Det viktiga är att hitta elevernas motivation och att få dem att må bra och känna förtroende för oss.

En annan styrka som personalen betonar är att de är ett team av olika professioner. Här arbetar logopeder och lärare sida vid sida och verksamheten har även tillgång till kurator, psykolog och specialpedagog.

- Vi ser eleverna och stärker deras förmågor utifrån olika yrkesbakgrunder även om dessa ofta tangerar varandra. I stället för att stirra oss blinda på vilka diagnoser eleverna har så tittar vi på vilka förutsättningar varje elev har med sig. Vi bortser från irrelevanta detaljer som att någon bär keps under lektionstid. Vi resonerar som så: Kanske har eleven keps för att det är lättare att skärma av och stänga ute ovidkommande ljud och rörelser? Självklart tar vi hänsyn till om någon blir störd och försöker skapa en god klassrumssituation för alla. Det känns så självklart att den som är fyrkantig eller rund inte passar in i samma hål. En metod fungerar inte för alla.

Philip Adams är 13 år har gått på Vallen sedan förskoleklass. Han är införstådd med att han ska bli intervjuad och är så uppspelt när jag kommer att han flyger upp från stolen och ropar: ”Här är jag!” Philip är pratglad och svarar artigt på mina frågor. Jag frågar vad som är bra med att gå på Vallen och han svarar:

- Man får mycket hjälp här. Jag tror inte man får det i en vanlig klass med 30 elever. Fröken hinner inte med då. Nu har jag också fått tekniska hjälpmedel, vilket jag tycker är bra. Jag har både Ipad och dator på skolan och det tycker jag om. Det går väldigt bra för mig och jag har kompisar här. Det är trevlig stämning.

Philip Adams

När han blir stor vill han bli pilot eller kanske sjökapten. Han har högt satta mål och är väl införstådd med att det kommer att krävas mycket arbete för att nå dit.

- Man måste öva mycket. Verkligen mycket.

Han gillar matte och idrott och kan inte komma på något som han saknar på Vallen. Han berättar om hur det känns att ha en språkstörning som han ”ärvt från sin far” och upprörs över att inte alla kommuner har grupper för barn med språksvårigheter. Han fixar till frisyren och lägger på ett stort leende när det är dags för fotografering. Han är, sina svårigheter till trots, som vilken 13-åring som helst.

Vallen tar emot alla elever som söker sig dit, förutsatt att de uppfyller antagningskriterierna. De är att eleven ska ha en primär språkstörning som inte kan förklaras av andra fysiska eller psykiska funktionshinder. Eleverna får således inte ha en primär autism eller en utvecklingsstörning som i sin tur genererar språkliga svårigheter.

- Däremot försöker vi utreda alla elever där vi misstänker att eleven utöver språkstörningen har samspels- och/eller koncentrationssvårigheter. Det är viktigt för att vi ska kunna bemöta eleverna på rätt sätt och förstå vilka förmågor man behöver kompensera för.

Jenny Önnerdal är förstelärare på Vallen och arbetar i Philips klass. Hon har arbetat större delen av sin yrkesverksamma karriär i vanlig klass och ser många fördelar med särskild undervisningsgrupp.

- Vi har sju elever i år 4–6 och det är en bra gruppstorlek. Fördelarna med att arbeta segregerat är att vi lyckas skapa goda förutsättningar för varje enskild elev. Jag ser varje elevs behov och det gjorde jag inte tidigare när jag arbetade i en stor klass. För att arbeta här måste man ha god människokännedom, vara flexibel och våga hugga i när det krävs. Å ena sidan är det tungt att arbeta i en särskild undervisningsgrupp, men å andra sidan får man så mycket mer tillbaka! Nackdelarna är förstås att barnen inte har så mycket umgänge med andra elever på skolan. Men jag ser också att detta är deras enda chans till en fungerande skolgång. För några elever är den segregerade och särskilt

Jenny Önnerdahl

anpassade undervisningen helt avgörande för deras fortsatta kunskapsinhämtning och sociala utveckling. Den största skillnaden mellan särskild undervisningsgrupp och vanlig klass är just att man ser varje elev och lär känna dem som individer. Jag vet hur deras liv ser ut och har en nära kontakt med elevernas föräldrar. Kanske har någon elev haft en strulig morgon och då vet jag hur jag ska hantera resten av dagen. Det är också viktigt att vi ser eleverna som har dåligt självförtroende och försöker stärka dem. Vi följer eleverna på en rad områden och blir en del av deras liv.

Både Ingela Johansson och Jenny Önnerdal påtalar att alla i arbetslaget har ett starkt driv och en vilja att utveckla sig själva.

- Vi pratar mycket med varandra och ger varandra feedback. Det lilla sammanhanget skapar gemenskap och vi är inte rädda för att ompröva våra idéer eller vårt arbetssätt.

Jag frågar om Jenny skulle rekommendera den här formen av arbetssätt och hon svarar ”ja” utan betänketid. Jag frågar vilka råd hon vill ge till den kommun som vill starta en liknande verksamhet:

- Jag rekommenderar att man från grunden väljer att anställa engagerad personal. Man måste vara villig att ge av sig själv och se möjligheterna hos varje elev, även de små stegen i elevernas utveckling.

Det har tagit lång tid att utveckla verksamheten till vad den är i dag. Det är viktigt att ha med i beräkningen när man skapar en mindre undervisningsgrupp. Att ta fram en verksamhetsplan som överensstämmer med skollagen, att anställa rätt personal och att skapa rätt förutsättningar för att driva verksamheten framåt är ett krävande och långsiktigt arbete. Men vilket lyft för den här gruppen elever! Äntligen får Philip och hans kamrater möjlighet till en fungerande skolgång. Tilläggas bör att Skolinspektionen vid upprepade tillfällen både besökt och berömt verksamheten för dess insatser för barn med språkstörning. ●

Sophie Bergman

Gästkrönika

Återblick – en gammal logopeds minnen och tankar kring omhändertagande av barn med språkstörning i Stockholm

Vid omsorgsnämnden i Stockholm inrättades de två första logopedtjänsterna 1973, varav jag fick den ena. Det skulle bli min första tjänst och jag såg fram emot den första arbetsdagen. När jag och en kollega anlände till arbetsplatsen på överenskommen tid, var den som hade anställt oss bortrest på semester. Ingen annan visste något om oss. Hade vi verkligen förstått rätt, var det hit vi skulle?

Vi hänvisades till ett tomt rum. Efter en stund kom en man släpande på två stolar och så småningom dök det även upp ett skrivbord. Sedan fick vi en telefonkatalog och en översikt över omsorgsnämndens alla institutioner och skolor. På så vis skulle vi bekanta oss med vårt nya arbete. Vi kavlade upp armarna, ringde runt och bad om att få komma på besök. Ingen visste något om oss, vad vi skulle kunna tillföra och om det verkligen var nödvändigt att göra besök.

Vi hade våra kunskaper från utbildningen och sammanställde ett testmaterial (jo, det är faktiskt sant, inga normerade eller standardiserade tester fanns att tillgå). Vi tog vår ”testmanual” och gav oss iväg på upptäcktsfärd. Vi tänkte försöka bilda oss en uppfattning om tal och språk hos de barn vi skulle möta. Vår kunskap om omsorgsnämndens barn var inte så stor men vi var positivt inställda till nya erfarenheter.

Talpedagoger fanns redan i verksamheten. Vi ville gärna samarbeta för kunskapsutbyte men möttes i stället av stort motstånd och skepsis. På en särskola hade man radat upp alla barnen och bad oss gå igenom gruppen och tala om vad som skulle göras. En tuff start för en nybakad logoped! En talpedagog jag mötte var både avvisande och ifrågasättande till vad vi skulle kunna tillföra. Vi förstod att det uppfattades som om vi klampade in på deras revir men vi försökte att vara ödmjuka och slutligen kunde ett fungerande samarbete inledas. En talpedagog som inledningsvis var mycket skeptisk blev senare en god vän och av henne fick jag en handgjord potatissticka som jag fortfarande använder.

Jag stannade bara ett år inom omsorgsnämnden men det var ett intressant arbete och det stod helt klart att vi kunde hjälpa barnen utifrån logopediska insatser. Ett samarbete med talpedagogerna var dock en förutsättning och jag tror att vi lyckades påvisa att våra kunskaper kompletterade varandras. I dag är det en självklarhet att man erbjuder alla barn med behov den hjälp som krävs och att ett team av olika professioner samarbetar runt barnen.

Hur var det då för barn med språkstörning utan andra funktionsnedsättningar i mitten av 70-talet? Var det självklart att de skulle få hjälp med behandling? Nej inte alls! Få logopeder arbetade med

barn med språkstörning. En orsak var att det fanns så få logopeder på arbetsmarknaden och en annan orsak var att barnen inte uppmärksammades vid kontroller på BVC. Barnläkare och BVC-personal bemötte ofta föräldrar till barn med tal- och språkförsening med kommentarer som ”Det löser sig” och ”Det är bara att vänta”.

Den generella kunskapen om språkstörning ute på fältet var klart bristfällig. Vad gör man då? Jo, man ger sig ut på fältet, föreläser, berättar och informerar. Vi hade inte så mycket svensk forskning att stödja oss på men det fanns en del från England och USA. Med tiden blev vi även bra på detta i Sverige och Uppsala och Lund blev tongivande inom forskningen och vad gäller insatser till barn med försenad tal- och språkutveckling.

Ofta fick vi dock kämpa i motvind. Jag minns speciellt ett möte med skolläkare, BVC-personal, logopeder med flera då jag fick höra följande från en läkare: ”Ja, det är väl bra att uppmärksamma barn med språkstörning men egentligen är de inte normalbegåvade så det hjälper nog inte.” Några år senare sa en skolläkare att barn som inte kan läsa och skriva är svagbegåvade och att diagnosen ”dyslexi” inte existerar. Detta var i slutet av 80-talet.

Gav vi upp? Nej naturligtvis inte! Återigen gällde det att sprida kunskap och att förklara för politiker och andra beslutsfattare att vår kunskap kring barn med språkstörning och läs- och skrivsvårigheter behövdes.

Vi hade nu börjat upptäcka att barn med grav språkstörning inte var hjälpta av traditionell behandling på mottagning. De behövde betydligt mer hjälp varpå flera kommuner och landsting startade specialförskolor för barn med grav språkstörning. Ibland är det slumpen som har avgjort. I en kommun fanns en psykolog och en barnomsorgschef som hade en kollega med ett barn med grav språkstörning, vilket bidrog till att man fick upp ögonen för ”språkförskola” och blev drivande i att dra igång ytterligare verksamheter.

Detta var inte helt okontroversiellt, många ansåg att det räckte med att åka till sjukhuset för lite behandling då och då. Kunskap om barn med grav språkstörning var liten. Bättre tester och screeningmaterial blev viktiga instrument för att belysa svårigheter och hitta de språkligt svaga barnen. BVC-sköterskorna var initialt kritiska till att barn skulle uppmärksammas på sina språkliga brister och i dialog framfördes motargument som att man skulle få för mycket att göra eller rent av mindre arbete eftersom logopeden nu skulle ta hand om barnen. Det blev precis tvärtom och efter en inkörningsperiod var sköterskorna överväldigade av samarbetet med logopederna och tyckte att screeningmaterialetvar alldeles utomordentligt bra. I dag samarbetar logopeder och BVC-sköterskor över

Britt Hedin

hela landet och screeningmetoderna har reviderats och blivit ännu bättre.

Under 70-, 80- och till viss del även 90-talet ägnades stort arbete åt benchmarking och kunskapsspridning av logopedin. Politiker inom kommun, landsting och andra berörda institutioner blev ideligen uppvaktade. På så sätt fick vi i gång en utbyggnad av logopedin i Stockholm och blev en yrkesgrupp att räkna med. Vi fick dock fortfarande höra en del märkliga kommentarer från olika håll. Vid ett tillfälle var vi i Norrtälje då följande kommentar fick oss att tappa hakan: ”Rospiggarna är ju inte så talföra som det är, så det är nog inte nödvändigt med någon logoped här.” Ärligt talat så möttes vi ofta av måttligt intresse från läkarhåll medan politiker och andra beslutsfattare var mer positiva. Kanske ett revirhot?

Trots alla motgångar och skepsism så rullade det på och språkförskolor, språkklasser och behandling hos logoped blev vedertagna insatser och sågs snart som en självklarhet både utifrån pedagogiskt och medicinskt håll.

Hur är det i dag då? Jo, i Stockholm finns det många barn som behöver hjälp och numera även gott om logopeder. Det låter ju strålande, eller? Stockholms läns landsting passar då på att sänka arvodena per behandlingsinsats för att tvinga logopederna till högre kvantitet. Man frågar sig om kvaliteten då blir lika god. Vad händer med de resurskrävande barnen som behöver mer hjälp med kringkontakter och insatser som inte räknas som arvoderad behandling? Det tycks som om vi i stället för att sprida vår viktiga kunskap tvingas till att beta av fler pinnar i systemet. Dags för ny kunskapsspridning, information och benchmarking?

Var det bättre förr? Det vete sjutton. Jag är glad över att jag har gått i pension men följer kampen vid sidan av och hejar glatt på. Och jag glömmer aldrig min lilla patient på fyra år, som efter ett behandlingspass sprang ut i väntrummet och ropade högt till sin mamma: ”JaältajBitt”. Det är den glädjen som gör arbetet mödan värd! ●

Britt Hedin
Pensionerad logoped

Logopedutbildningen fyller 50

Det är i år 50 år sedan den första logopedutbildningen i Sverige såg dagens ljus. ÖNH-läkaren Gunnar Bjuggren utformade utbildningen som en högskoleutbildning enligt amerikansk modell. Karolinska Institutet stod för den första logopedutbildningen i Sverige. Numera finns logopedutbildningar vid samtliga medicinska fakulteter; förutom Stockholm även i Lund, Göteborg, Umeå, Linköping och Uppsala.

Den 14 juni 2014 arrangerar Enheten för logopedi vid Karolinska Institutet ett vetenskapligt symposium för att fira jubileet. Symposiet kommer att äga rum i Aula Medica, Karolinska Institutet i Solna.

Inbjuden talare är professor Christine Dollaghan från University of Texas at Dallas som håller en huvudföreläsning med titeln: *Evidence-based practice in speech and language pathology: How far have we come and how much farther do we need to go?* Programmet omfattar också presentationer av inbjudna välrenommerade svenska forskare/logopeder som talar om aktuell forskning inom olika logopediska områden följt av paneldiskussioner gällande betydelse, nytta och tillförlitlighet.

Som ni kan läsa i Britt Hedins krönika här intill har förutsättningarna för yrkesverksamma logopeder ändrats mycket under åren. Detsamma gäller naturligtvis även utbildningen. År 1964 omfattade den kliniska delen av utbildningen tre terminer, och studenterna skulle redan ha läst fonetik och psykologi. Sedan följde den treåriga utbildningen, som ersattes av den fyraåriga. Inom en inte alltför avlägsen framtid, när specialistordningen införs, kommer logopedutbildningen sannolikt att vara femårig. ●

Astrid Frylmark

"ordet"

TAL • SPRÅK • LÄS • SKRIV

Månadens erbjudande!

Välkommen in på
www.framtid.net

Språkkommunikation /grammatik/SVA
Dubbelsidiga spelplaner
- Meningsbygget-spelet
- Vilja-spelet
- Hinder-spelet
- Prepositions-spelet

Bok/häfte
- Språklig medvetenhet i teori och praktik
- Handbok för fonemträning
- Ljudparken
- Ge den mjuka stamningen en chans
- Annas upptäcktsresa i den språkliga medvetenheten.

Fonologi/röst-artikulation/alfabetet
Dubbelsidiga spelplaner
- Fonemtest-spelet
- Klusilerings-spelet
- Kgtd-spelet
- S-sj-tj-spelet
- R-spelet
- S-spelet
- Röst/artikulations-spelet
- Alfabets-spelet

Övrigt
- Magiskt torn
- Rimkort, går även att använda till Magiskt torn
- Blanka kort, går även att använda till Magiskt torn
- Ljudfamiljen, kgtd-kort, går även till Magiskt torn
- Blanka kort till Vilja-spelet för individualisering
- Alfabetsaffisch
- Alfabetskort/tabell
- Alfabetspussel, krokodil/drake
- Fonemhäften: Kgtd, s-sj-tj, r, s, röst

CD-skiva
- ordet-samlingen
- SuperNova
- Grammatiken växer

Välkommen in på www.framtid.net för att bekanta dig med våra produkter!

BESTÄLLNING: **"ordet" Dahlgren-Melander AB** Box 302 36, 104 25 Stockholm
Fax: 0140-640 56 Tel: 0705-676 676, 0705-67 67 12
www.framtid.net/ordet

Spela trugs!

Den viktiga lästekniska mängdträningen blir rolig och effektiv genom spelmomentet. Fort och lätt går det utan att eleverna känner sig pressade. Orden blir gradvis svårare. Låda 1 i fem steg från *bok* till *semester,* låda 2 i fem steg från *val-vall-vals* till *jord-gubbsglass* och *tredjepristagare.* Finns även på engelska.

De svenska trugsspelen är konstruerade av Ingrid Häggström och Astrid Frylmark.

Att spela trugs passar lika bra i skolan, på fritids och hemma.

Beställ spelen i någon av våra webbutiker:

www.ordaf.net (Astrid) eller **www.bornholmsmodellen.se** (Ingrid)

Välkomna till Dublin 2016

Vid förra årets IALP-kongress i Turin blev jag invald i styrelsen. Hittills har detta inneburit en stor mängd e-post och detaljfrågor att ta ställning till, men nu har jag också varit på mitt första styrelsemöte.

IALP har en tradition att sedan 1920-talet samla och sprida kompetens inom vårt yrkesområde. En stor del av mötet ägnades åt förberedelser för den 30:e kongressen år 2016, en omfattande uppgift som de irländska kollegorna har tagit på sig med stor entusiasm. Det är många beslut som ska fattas och en enorm logistik som krävs. På kongressens webbplats ialpdublin2016.org kan man anmäla sig för att få nyhetsbrev och följa planeringen av kongressen. Där kan man också hitta bilder på kongresshotellet, som är ett av Europas största i sitt slag.

Några av de övriga frågor som diskuterades på mötet var:

- Uppdatering av organisationens ”vision and mission”, som behöver förnyas. Organisationen verkar som ett stöd för experter (oss) för att förbättra tillgången till insatser för personer med språk-, tal-, röst- och/eller kommunikationssvårigheter samt sväljningssvårigheter runt omkring i hela världen. Det är svårt att uttrycka detta kort och koncist.

- Samarbetet med förlaget Karger i Schweiz om den vetenskapliga tidskriften Folia Phoniatrica, och behovet av att modernisera och förnya denna.

- Rapport från de olika internationella kommittéer som inom ramen för IALP arbetar med kunskapsspridning inom ämnesområden som röst, barnspråk, stamning m.fl.

- Uppdatering av webbsidan http://www.ialp.info/ sjösattes under mötet. Sidan har blivit modernare, mer lättöverskådlig och lättare att uppdatera för webmaster.

- Organisationens kunskapsutbyte med WHO och UNICEF.

- Konferensen efter Dublin, som kommer att äga rum i Taiwan 2019.

Vi fick också information om det pågående **Word Communication Project.** Detta viktiga och angelägna projekt bygger på samverkan mellan ett flertal av världens största organisationer inom språk och tal. Se www.communication2014.com. Grundare är yrkesorganisationer i Australien, Kanada, Nya Zeeland, Irland, Storbritannien och USA. Under fliken ”Get involved” kan vi alla ge vårt stöd genom att skriva under ett dokument som stärker allas rätt till fungerande kommunikation. Detta dokument finns tillgängligt på ett flertal språk, och på engelska även i en lättläst version. ●

Astrid Frylmark

Kurskalendarium

Västsvenska kommunikationskarnevalen, 2014
Plats: Clarion Hotel Post, Göteborg
Datum: 2-3 juni
Information. www.isac-sverige.se

Efterutdanningskurs
Arrangör: Norsk logopedlag
Plats: Tromsö
Datum: 12-15 juni, 2014
Information: www.norslogopedlag.no

15th International Clinical Phonetics and Linguistics Association Conference
Arrangör: ICPLA i samarbete med enheten för Logopedi, Karolinska sjukhuset, Solna
Plats: Stockholm
Datum: 11-13 juni, 2014
Information: www.icpla2014.se/

Jubileumssymposium Logopedutbildningen 50 år
Arrangör: Karolinska institutet
Datum: 14 juni, 2014
Information: ki.se/ki/jsp/polopoly.jsp?d=10069&a=171609&l=sv

Världskongress skenande tal (2nd world conference on cluttering)
Datum: 14-16 juli, 2014
Plats: Eindhoven, Netherlands
Information: http://associations.missouristate.edu/ica/

10th Oxford Dysfluency Conference (ODC)
Datum: 17-20 juli, 2014
Plats: St Catherine's College Oxford, UK
Information www.dysfluencyconference.com

ISAACs 16:e internationella konferens
Plats: Lisboa Congress Center, Lisboa
Datum: 19-26 juli, 2014
Information: www.isaac-onlie.org/english/home

Den sjunde nordiska dyslexikongressen om dyslexipedagogik "Bli vän med det skrivna ordet"
Arrangör: Svenska Dyslexiföreningen och Svenska Dyslexistiftelsen
Plats: Stockholm
Datum: 14-15 augusti, 2014
Information: www.dyslexiföreningen.se

Nordiska stamningsseminariet, 2014
Plats: Island
Datum: 5-7 september, 2014
Information: www.nordiska2014.com

SPSM-Distanskurser
Inom områden som AKK, Alternativa verktyg, Grav språkstörning och Screening av språklig medvetenhet
Arrangör: SPSM-Specialpedagogiska skolmyndigheten
Kurserna drivs på distans alternativt distans + fysiska möten.
Flera av kurserna startar i september 2014
Information: www.spsm.se/distans

Svensk Förening för Foniatri och Logopedi

Styrelse

Ordförande Sofia Norrman, Norrtälje
sofia.norrman@gmail.com

Vice ordförande Susanne Loheman, Knivsta
susanne.loheman@spsm.se

Kassör Britt Carlsson, Habo
britt.cson@gmail.com

Sekreterare Gunilla Texéll, Lund
gunilla.texell@lund.se

Vice sekreterare Sophie Bergman, Stockholm
sophie.bergman@gmail.com

Ledamot Anna Strömberg, Järfälla
anna.stromberg@spsm.se

Ledamot Eva Brodin, Södra Sunderbyn
Boe03@live.se

Redaktionsgrupp:
Camilla Svedelius
camilla.svedelius@bktv.nu

Britt-Inger Olsson
britt-ingerolsson@tele2.se

Sophie Bergman
sophie.bergman@gmail.com

Ansvarig utgivare för Tal & Språk:
Astrid Frylmark
astrid.frylmark@telia.com

Ansvarig för hemsida och Wibelfond:
Susanne Loheman
susanne.loheman@spsm.se

Medlemskap:
Årsavgiften är 350 kronor. Plusgiro 60 63 80-4.

Vid inbetalning av medlemsavgiften, tänk på att uppge både namn och adress.

Om du betalar via internet, glöm inte att uppge fullständigt namn. Detta är nödvändigt för att tidskriften och övrig information ska nå ut till alla medlemmar.

Obs! Medlemskapet är personligt och kan inte vara ställt på kommuner eller institutioner.

Medlemskap för pensionärer och studenter: 150 kr/år.

Se information på www.sffl.se.

SFFL för ett datoriserat medlemsregister för internt bruk.

www.sffl.se

AVSÄNDARE
Svensk Förening för Foniatri och Logopedi
c/o Gunilla Texéll
Gyllenkroks Allé 27
222 24 Lund

B
Sverige
Svensk Förening för Foniatri och Logopedi
Porto betalt

Studentlitteratur

ATOS
MEDICAL
Leading the way in ENT